

УДК 331.101.262: 330

В. В. Овчаренко,

Криворізький економічний інститут, ДВНЗ Криворізький національний університет

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА НАЦІОНАЛЬНА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто актуальну наукову проблему інституціоналізації українського середнього класу в умовах глобальних трансформацій. Доведено, що в основі інноваційно — інтелектуального розвитку в Україні знаходиться процес формування середнього класу, який визначає здатність країни відповісти на виклики, які поставив початок XXI ст.

The actual scientific problem of Ukrainian middle class institutionalization under conditions of global transformation is examined in the article. It's proved that in the basis of innovational — intellectual development in Ukraine lies the process of the middle class formation, determining the country's ability to respond the challenges, arising in the beginning of XXI century.

Ключові слова: середній клас, інститут середнього класу, інституціоналізація середнього класу, людський капітал, глобалізація, державна політика.

Key words: middle — class, the institutionalization of the middle-class, human capital, state policy, globalization.

ВСТУП

Стратегія економічної політики України в період її становлення у статусі незалежної європейської держави визначається потребами формування якісно нової економічної та господарської системи ринкового типу. Однією з головних її ознак сучасного розвитку світової господарської системи є масштабне розгортання процесів глобалізації, які суттєво впливають на міжнародні економічні відносини, трансформують напрями і визначають пріоритети розвитку національних економік.

Перехід розвинутих країн на стадію пост-індустріального суспільства відкриває шлях для розвитку усіх країн. Він показує, що людське суспільство переходить на новий технологічний спосіб виробництва, де людина дедалі більше і реально стає метою і критерієм суспільно-економічного прогресу, де економічний і соціальний розвиток підкорено інтересам людини, її всебічного розвитку. Людина і її інтелект створює найефективніші інформаційно-інтелектуальні технології, забезпечує їх функціонування і розвиток суспільства. Від компетентності людини, її професіоналізму, нагромаджених знань, умінь і навичок залежать результати діяльності економіки загалом, адже

в конкретному середовищі відбувається зміщення акцентів з матеріальних ресурсів на користь ресурсів інтелектуальних.

Створення умов інноваційного розвитку економіки потребує пошуку механізмів залучення перспективного ресурсу у вигляді знань, інформації, інтелектуального потенціалу. Тому сьогодні людина як основний носій цих ресурсів стає визначальним чинником соціального і економічного прогресу. Розумові сили сьогодні, закладені в людині, знаходяться на такому рівні розвитку, коли набуває реальності "суспільство знань", "економіка знань", які створюють умови реального об'єднання як наукових, так і культурних надбань у гармонічному співвідношенні для того, щоб країна, яка володіє ними, здійснила прорив у майбутнє, визначивши пріоритетні шляхи відповіді на виклики XXI століття [15, с. 9].

Концепція людського розвитку не визнає суспільним прогресом лише зростання грошових доходів та примноження матеріального достатку. "Суспільний прогрес неможливий, якщо не реалізувати три ключові цілі людини: прожити довге і здорове життя; здобути, розширити і поновити знання; отримати доступ до засобів існування, що забезпечують гідний

рівень життя" [1, с.90]. Тому важливо знати про наявність у суспільстві критичної маси людей, які орієнтовані саме на здійснення діяльності заради майбутнього.

Такою критичною масою у економічно розвинутих країнах є, а в Україні має бути сформований, потужний середній клас. Саме середній клас, з його специфічним розумінням мотивації до праці, прагненням економічної свободи, в першу чергу індивідуальної, і відповідно прихильністю до принципів демократії, масовістю явища в ринковій економіці є тим середовищем, яке забезпечує ефективне функціонування, використання та реалізацію економічних і соціальних законів, формування, відповідних вимогам останніх, цілей та інструментів розвитку економіки, є генеруючим джерелом і базою соціально-економічного прогресу [13, с. 28]. Дослідження передумов, завдяки яким формується середній клас, його можливостей виступати, по суті, рушійною силою позитивних змін у сфері як суспільного, так і економічного розвитку займаються як вітчизняні — Геєць В.М., Лібанова Е.М., Савчук В.С., Зайцев Ю.К., Гнибіденко І., Пирожков С., Юхновський І., так і зарубіжні вчені — Аврамова Є., Заславська Т., Ривкіна Р., Турунцев Є., Шумпетер Й., Гідденс Е., Верлен Т., Валерстайн І. та інші. Разом з тим, проведене дослідження надає змогу констатувати недостатній рівень вивчення впливу глобальних процесів на становлення українського середнього класу та еволюції його ролі у відповіді на новітні виклики, зумовлені глобальними трансформаціями.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою наукової розробки є дослідження "якості" інституційного забезпечення умов становлення українського середнього класу в умовах трансформацій економічних процесів. Враховуючи характерні риси та функціональні особливості середнього класу, обґрунтовується необхідність зростання інвестицій у людський капітал як пріоритетний напрям прискорення індустріалізації економіки України і її переростання у постіндустріальну.

РЕЗУЛЬТАТИ

Характерною рисою бурхливих історичних подій ХХ ст. були перетворення не тільки у сфері політичних і соціальних відносин, але передусім у системі відносин, які безпосередньо пов'язані з економічною діяльністю людини.

Глобальні процеси початку ХХ ст. поставили перед сучасним і майбутнім поколінням питання, на які людство має знати відповідь, адже

існуюча система світового суспільного і політичного розвитку вже не може це зробити, а багато процесів, які мають глобальний характер, набувають загрозливого характеру як для всього людства, так і для окремих країн. На думку англійського історика А. Дж. Тойнбі, суспільство протягом свого існування стикається з серією проблем, які воно розв'язує найбільш прийнятним для себе способом. Кожна така проблема — це виклик історії. Виклик, що залишається без відповіді, повторюється знову й знову. Нездатність же того чи іншого суспільства відповісти на виклик загрожує його життєздатності і може призвести до його зникнення з історичної арени [15, с. 8].

Глобалізація як процес, який сприяє поглибленню поділу праці, ефективнішому розподілу ресурсів та їх використанню у світовому масштабі, потенційно має супроводжуватися підвищенням продуктивності праці й життєвого рівня населення. І, як зазначає А. Колот, "неможна не враховувати і таких позитивних наслідків глобалізації, як вільний доступ споживачів до світової номенклатури товарів і послуг, розширення ємкості ринків унаслідок розвитку торгівлі, підвищення рівня конкуренції, спрощення доступу інвесторів на ринки інших країн, взаємний обмін досягненнями в технології й організації виробництва" [8, с. 23].

Події років незалежності України засвідчують, що наздоганяюча стратегія розвитку економіки, суспільних відносин, політичної системи заперечує можливість досягнення позитивних результатів. "Ті роки, що Україна витратила на опанування ключовими здобутками ліберально-демократичної моделі процвітання західного світу, і на Заході, і на Сході відбулися масштабні зрушення у темпах і якості економічного зростання. Ім'я цим зрушенням — інновації, конкурентоспроможність, високі технології, економіка знань" [15, с. 10].

Політичні акції, під час виборів Президента України у 2004 році, у яких брали участь більше 61% населення [15, с. 40], підтверджують, що в українському суспільстві основна маса населення налаштована на актину діяльності стосовно того, щоб наздогнати тих, хто попереду, використовуючи передусім наявні здобутки. Отже, для формування явного носія, який персоніфіковано взяв би на себе відповідальність за інноваційні дії і був їх носієм; формування загального потягу суспільства, в якому механізмом розвитку є інновації, необхідно внести зміни не тільки в економічну політику і механізми забезпечення реалізації інноваційних пріоритетів, а й водночас досягти змін у

морально-психологічному відношенні, в іншому разі сформувати активного носія інновацій у населення буде вкрай проблематично.

Саме це визначає необхідність найбільш повного врахування зовнішніх, міжнародних чинників впливу на процеси, що відбуваються в нашій державі. "Стан і майбутнє економіки визначають високотехнологічні підприємства, які створюють нові продукти та послуги ... Україна не може стояти осторонь цивілізаційних та геоекономічних процесів. При цьому в умовах глобалізації, роль і формат участі країни в міжнародному економічному співробітництві неминуче змінюється" [12, с. 14].

Академік В. Геєць стверджує, що "у сучасних суспільствах як західного зразка, так і у суспільствах, що започаткували інноваційний шлях розвитку з поєднанням традицій і інновацій, основним носієм інноваційних дій є середній клас у взаємодії з державою, що спрямовує використання власних і приватних ресурсів згідно з суспільними ініціативами і пріоритетами" [6, с. 342]. Крім економічних ознак середнього класу, основну роль серед яких відіграють доходи та володіння власністю, починають відігравати самостійну роль і такі, що характеризують статус окремої особи або соціальної групи. Статус особистості в суспільстві, що характеризує її як суб'єкта середнього класу, окрім ознак рівня доходів, "...визначають передусім кваліфікація і освіта, хоча саме вони в першу чергу мають бути характерними ознаками, завдяки яким населення має можливість забезпечувати зростання своїх доходів" [2, с. 10—11].

У ХХ столітті, принаймні в розвинутих країнах, саме праця, заснована на особистих здібностях і кваліфікації, визначала суспільний статус особи, а не майно чи місце при владі. Разом з тим, зростання вартості робочої сили, підвищення заробітної плати, поза сумнівом, має спиратися на економічні можливості, передусім на підвищення ефективності використання людських ресурсів і зростання ВВП. На жаль, за експертними оцінками ООН, рівень розвитку українського суспільства відповідає 83-у місцю в світі, спустившись за останній рік на сім щаблів експертного рейтингу.

Сучасне суспільство не може існувати без збільшення кількості освічених і кваліфікованих людей, зайнятих в економіці, на державній службі, без розширення досліджень і знань, які рухають сучасну цивілізацію. Україна, маючи досить високий освітній рівень населення та значний рівень розвитку людського потенціалу в цілому за індексом технологічних досягнень, за результатами спостережень, викона-

них на замовлення програми розвитку ООН, не попадає ні в групу країн — технологічних лідерів, ні в групу країн — потенційних лідерів, ні в групу, що динамічно впроваджують технології. Україна, згідно вказаного показника, знаходиться в найостанній групі так званих "інших країн", в якій за таким показником, як експорт високих та середніх технологій, навіть не означені статистичні характеристики.

Отже, можна стверджувати, що частка населення, яка є потенційним претендентом на включення до середнього класу, залишалася незадоволеною результатами соціально-економічних реформ, які мали б надати їй статус основної складової середнього класу. В результаті — за останні десять років реформ країну покинули висококваліфіковані науковці, робітники, спеціалісти, які не змогли знайти своє місце в ринковому середовищі України і працюють на зміцнення економіки інших країн в ролі трудових мігрантів.

Складовою глобальних перетворень є зростаюча мобільність робочої сили, інтенсифікація міграційних процесів, наслідки яких є суперечливими. Для країн, що знаходяться на шляху ринкових перетворень, загрозливих рис набуває проблема "відпливу" інтелектуального потенціалу. Під впливом глобалізації і технічного прогресу зростає попит на висококваліфіковану робочу силу з боку транснаціональних компаній. Дослідження західних вчених засвідчують, що еміграція висококваліфікованого фахівця рівнозначна інвестуванню в економіку вибраної ним країни мільйона доларів [8, с. 25].

Останнім часом дедалі більша частина валової доданої вартості формується за рахунок економіки знань. Виходимо з того, що місце країни в світовому господарстві визначається і визначатиметься в майбутньому якістю людського капіталу, станом освіти і рівнем використання досягнень науки і техніки на виробництві, саме знання сьогодні є вирішальними в забезпеченні зростання продуктивності праці. Результати досліджень, зокрема, свідчать, що 10% збільшення затрат на підвищення освітнього рівня працівників сприяє зростанню продуктивності праці на 8,6%, тим часом таке саме збільшення інвестицій в обладнання дає зростання продуктивності праці лише на 3,4% [4, с. 8].

Як відомо, за продуктивністю праці Україна значно відстає від інших країн світу. З одного боку, це можна пояснити низьким рівнем фондоозброєності працівників, а з іншого — декваліфікацією спеціалістів. Одним із факторів цього явища є внутрішній "відплив інтелекту", коли спеціалісти змушені робити вибір на користь

зайнятості, що швидко приносить суттєвий дохід. Це, як правило, має місце у сфері низькокваліфікованої праці, що зумовлює деформацію структури зайнятості. Дослідження Е. Лібанової демонструють досить помітне зниження частки професіоналів у загальній чисельності працюючих — з 15,7% у 1999 році до 12,6% у 2007 році. Натомість частка представників так званих найпростіших професій істотно зросла — з 16,9 до 24,7% [10, с. 129].

Структурні зрушення, на основі зростання в структурі зайнятих частки працівників низької кваліфікації притаманні країнам з низьким рівнем економічного розвитку — внаслідок перенесення низки виробництв з економічно розвинутих країн і зміни сировинної орієнтації відбуваються подібні процеси. Навпаки, у розвинутих країнах і країнах з високими темпами розвитку зростає частка професіоналів, фахівців з інформаційно-комунікаційних технологій, генної інженерії. Так, російський економіст Андрій Кобяков, для того щоб знову вивести економіку на підйом, вважає за необхідне впровадження абсолютно нових інновацій привабливих для вкладення капіталів. На його думку, це можуть бути біотехнології, технології подовження життя, нові технології в медицині, виробництво матеріалів із заданими властивостями або нанотехнології [7, с. 23].

Інновації потребують не тільки і не стільки коштів для придбання нових технологій, більш значущим є наявність персоналу для їх впровадження і якщо не розроблення, то хоча б для подальшого розвитку. Глобалізація економіки яка знаходиться в центрі процесів трансформації світового господарства, все більше впливає на економічне, політичне, культурне життя всіх країн світу. Одним із суттєвих проявів цього впливу — посилення конкуренції в різноманітних її формах із набуттям характерних рис глобальної конкуренції. Відповісти на виклики глобалізації можливо за наявності конкурентних переваг у якнайбільшій кількості суб'єктів господарювання, економічно активного населення. Саме конкурентні переваги мають стати характерною ознакою, одним з головних генераторів розвитку суспільства XXI ст. Вітчизняні науковці В. Геєць, В. Семиноженко та інші вважають, що найбільш важливим для досягнення відчутних результатів є механізм конкуренції, оскільки остання, на думку Дж. Стігліца, є набагато важливішою, ніж приватна власність [15, с. 9].

Аналіз світового досвіду дає А. Колоту підстави стверджувати, що набуття конкурентних переваг, життєво необхідних у глобальному конкурентному середовищі, можливе лише

в умовах розбудови нової економіки, яка суттєво відрізняється від економіки індустріальної доби за багатьма характеристиками головної серед яких — рушійні сили розвитку [9, с. 4].

У новій економіці, яку А. Колот називає економікою розвитку, що заснована на знаннях [9, с. 4], в якості основних факторів розвитку виступають інноваційна праця та інтелектуальний капітал. Глобалізація вимагає для розбудови нової економіки від кожного суб'єкта господарювання, кожної економічної активної людини набуття конкурентних переваг, які можна набути за економіки, здатної їх продукувати. Тобто ланцюг, що визначає соціально-економічний прогрес в умовах глобалізації, має бути таким: знання та ресурси інтелектуального, інноваційного характеру — людина — нова економіка — конкурентні переваги — стійкий розвиток [9, с. 4].

Сучасна економіка являє собою глобальне скупчення інтелектуальних та інноваційних інституцій покритих гігантською інформаційною мережею. В цих інституціях відбувається нагромадження продуктів інтелектуальної діяльності з подальшим їх продукуванням у інноваційне впровадження в межах і за допомогою інформаційної мережі. Подібною мережею стає і все суспільство з його різноманітною інфраструктурою, яка охоплює економічні, наукові, навчальні, культурні, адміністративні та військові інститути.

Така структура кардинально відрізняється від сміттанської економіки-сукупності атомізованих виробників і споживачів як самостійних, анонімних незалежних продавців-покупців, яких поєднує "невидима рука" ринку. Тут механізм конкуренції встановлює рівновагу, за якої попит дорівнює пропозиції, а ціна граничним витратам і дохід від реалізації товарів і послуг повною мірою відшкодовує витрати виробництва. За А. Смітом, раціональна політика держави — заохочення індивідів до реалізації власної користі (егоїстичних вподобань), спонукає ринок до забезпечення нормального економічного зростання [3, с. 28].

Специфіка шumpетеріанської [3, с. 29] економіки полягає у виробництві особливих економічних благ, продуктів інтелектуальної діяльності, які перетворюються в інтелектуальний потенціал суспільства, якому властиві ознаки суспільного товару — кожен додатковий його "користувач" не збільшує витрати на створення його потенціалу.

Економіка К. Баумоля [3, с. 29] характеризує виробництво і споживання благ в умовах постійної "хвороби цін", яка полягає в тому, що витрати виробництва багатьох продуктів науки, освіти і культури об'єктивно перевищують до-

ходи від їх реалізації на ринку. Тобто виробництво таких продуктів у суспільно необхідній кількості потребує постійної підтримки держави. І якщо трансформація частини продуктів смітіанської економіки у продукти шумпетеріанської, тобто переорієнтація виробництва на сферу знань, зумовлює прогрес постіндустріального суспільства, то багато продуктів шумпетеріанської економіки не можуть виникнути без продуктів, що виробляються у баумолівській економіці. Наприклад, фундаментальні дослідження, проекти з досить віддаленими наслідками, що потребують великих витрат, після їх реалізації на ринку, стають основою інноваційних впроваджень.

Для України з переважно баумолівськими ознаками економіки, характерним є постійне недофінансування виробництва визначеної вище специфічної групи товарів, які об'єктивно потерпають від "хвороби цін". Це негативно впливає на впровадження модернізаційних пріоритетів розвитку української держави у відповідності зі стратегією "випереджального розвитку" країни, гальмує перехід до "нової економіки", що базується на знаннях і високих технологіях. Досвід розвинених країн демонструє зростання ролі сучасної держави в забезпеченні систематичної підтримки науки, культури і освіти виваженою бюджетною політикою.

На рисунку обкладинки першого видання книги Д. Белла "Прихід постіндустріального суспільства" зображена стіна з надписом крейдою "Знання керують. Окей" — це лозунг суспільства де панують майстерність і знання (меритократія). Мерократична ідеологія ґрунтується на винагороді людей за їх заслуги, а правила розподілу оптимізують використання здібностей, є мотивацією до ефективної праці і відповідають очікуванням людей справедливої винагороди, що сприяє пом'якшенню соціальної напруги і конфліктів.

Серед базисних умов досягнення успіху у поступальному розвитку, які визначені в Декларації тисячоліття, надзвичайно важливу роль ООН відводить громадянському суспільству як одному з основних партнерів урядів, що взяли на себе відповідальність за виконання завдань програми розвитку тисячоліття [14, с. 130].

Прогрес в цілому можливий за наявності в суспільному і економічному розвитку основного його носія, роль якого в розвинених економічних системах виконує середній клас. Супротив цьому — низька ефективність змін і відсутність прозорості в діяльності держави, невизначеність змісту реформ і відсутність цілісного уявлення про систему, що народжується і

має змінюватися надалі, відтіснили на другий план "якість" інституційних умов формування українського середнього класу.

Та частина населення, яка в радянській системі мала ряд ознак, за якими могла стати вагомою складовою середнього класу (працівники науки, освіти, охорони здоров'я, кваліфіковані спеціалісти тощо), як виявилось, не мала соціально-економічних традицій, знань, досвіду, які дозволили б їй, в основній своїй масі, включатися в нове економічне життя і стати в центрі нових структурних перетворень. У результаті відсутності "якісних" інституційних умов, соціально-економічні чинники колишньої системи, які свідчили про потенційну можливість формування середнього класу в Україні, в новій моделі розвитку в ході ринкових перетворень почали втрачатися.

Низький рівень заробітної плати змушує значну частину населення шукати роботу за межами України завдячуючи глобалізації, яка суттєво розширила можливості відносно вільного переміщення населення країн пострадянського простору до країн Європейської спільноти. За оцінками, Е. Лібанової, за кордоном працюють 2,5—3 млн українців [10, с. 133], В. Геєць розмір "трудової міграції" оцінює в 4,5 млн чол. [2, с. 24]. Тенденція до збільшення міграції населення, яке могло б претендувати на входження до середнього класу і стати основою його формування і утвердження, буде продовжуватися, якщо його економічні і соціальні інтереси не будуть задоволені.

Внаслідок цього Україна втрачає надію на подолання технологічного розриву між нею і розвинутим світом, а значить марними виглядають прагнення повноправної участі у світових глобальних процесах.

Загрозливість наростаючого розвитку таких подій очевидна. Тільки за перші 10 років незалежності української держави її межі покинули 6851 наукових працівників, серед яких 524 доктори наук, що складало близько 13% від загальної чисельності докторів науки [2, с. 24].

Водночас відбувалося скорочення загальної кількості докторів наук, які виконували науково-технічні роботи. За вказаний період їх кількість знизилася на 89%, а кандидатів наук, які є основною і найбільш активною складовою наукових кадрів, — на 48,9% [2, с. 24]. Значною мірою, як наслідок, маємо домінування в Україні третього і четвертого технологічного укладів, які майже на 94% формують ВВП держави [5, с. 16].

Як зазначає академік А. Чухно п'ятий технологічний (індустріальний) уклад в україн-

ській економіці становить лише 10%, а про наявність ознак шостого (постіндустріального) укладу мова не ведеться взагалі. П. Єщенко вважає, що п'ятий технологічний уклад не перевищує 5%, а наявність ознак шостого допускає в межах лише 1% [5, с. 16]. Звідси, переважання ручної праці у створенні домінуючої частки продукції аграрної сфери. Це є свідченням екстенсивного розвитку економіки України, майже без впровадження інноваційних розробок, а у той час як у розвинених країнах 70—90% приросту ВВП здійснюється за рахунок здійснення інновацій [5, с. 16].

Водночас більшість мігрантів, що покидають межі української держави, прагнуть зробити це назавжди. Переважну більшість українських емігрантів складають молоді, освічені, активні особи, неповоротності яких шкодить як демографічному, так і освітньому та трудовому потенціалу держави. Як свідчить Перший всеукраїнський перепис населення 2001 року, незважаючи на збільшення обсягів підготовки фахівців з вищою освітою у 1,5 рази, вперше було зафіксовано зниження їх частки у складі населення віком 25—34 роки [10, с. 134].

В умовах досить складної демографічної ситуації в Україні вплив населення за межі країни негативно впливає на розвиток держави і на морально-психологічне здоров'я нації. Україну залишає та найактивніша частка населення, очікування якої від реформ не справдились, яка задля особистої свободи покидає країну і пристосовується в іншій країні до життя, в якому рівень їхньої освіти та активності дозволяє отримати більш якісне життя та задоволення від праці, хоча останнє не завжди відповідає дійсності.

Світовий досвід засвідчує, що ефективність соціально-економічної модернізації залежить, переважно від якості соціальної стратегії розвитку держави, адекватної системі цінностей населення, особливостям його менталітету. Основна складова підйому суспільного прогресу — узгодженість політичних рішень із ціннісними орієнтаціями населення через вплив на соціальні настанови, з одного боку, та їх урахування в політиці — з іншого. Серед ціннісних орієнтацій населення, що мають украй важливе значення для формування соціального-економічної політики, особливої уваги потребує прагнення не стільки до творчої роботи, скільки до конкретно визначеної діяльності, з чітким розумінням того, що і як необхідно робити.

На думку Ю.Г. Павленка, "...перспективи розвитку громадянського суспільства значною мірою залежить від усвідомлення його корис-

ності і необхідності правлячою елітою, а також від подолання синдрому опозиційності і нігілізму у свідомості широких прошарків населення відносно держави" Британський соціолог Е. Гідденс вважає громадянське суспільство "...фактором одночасного стримування ринку і держави, оскільки ринкова економіка і демократична держава не можуть ефективно функціонувати без цивілізуючого впливу громадянських асоціацій" [14, с. 131].

Іншими словами, громадянське суспільство потребує існування потужних недержавних інститутів, які об'єднують людей за тими чи іншими інтересами, ядро яких складають суб'єкти, здатні пояснити людям причини їх проблем і власним досвідом показати шляхи їх вирішення. Адже, як засвідчує практика, держава, різноманітні організації і співтовариства можуть лише підштовхувати людей, до розв'язання існуючих проблем створюючи відповідні умови. Як правило, заходи щодо подолання причин виникаючих проблем здійснюються з великим запізненням і одне із завдань громадянського суспільства — мобілізація широких верств населення для здійснення тиску знизу, щоб керівники несли відповідальність за свої обіцянки.

Дійсно, розгортання НТР, визначальна та домінуюча роль високотехнологічного виробництва як потужного двигуна економіки сприяють перетворенню найманого працівника у високоосвіченого, творчого носія ідей та значних інтелектуальних можливостей, вимагають не тільки подальших якісних змін у змісті людської праці, поглиблення соціалізації економічного життя, а й спонукають трансформацію системи відносин власності і продуктованих нею суспільно економічних відносин.

Академік В.Л. Іноземцев вважає що навіть за відсутності глибокої модифікації сутності приватної власності, сучасні господарські процеси об'єктивно підривають її значення як детермінанти суспільної ієрархії. На думку вченого, сьогодні уперше в історії умовою приналежності людини до панівного класу стає не право володіти благом, а здатність його використати. Тобто соціальний статус індивіда усе більше визначається його освітнім рівнем, здатністю перетворювати інформацію у знання, здійснювати самостійну продуктивну діяльність в умовах високотехнологічного суспільства [16, с. 107—108].

У зв'язку з цим гостро постає проблема втілення в життя суспільства та його економіку механізмів реалізації творчої енергії та творчого пошуку, які є результатом наукової праці. Поряд з цим має місце інтерес до знань, за

відсутності останнього сформувавши активного носія інновацій у населення буде досить важко.

Інтерес до знань має бути результатом реакції особистості на необхідне збагачення, в тому числі й духовне, шляхом нагромадження знань, а це відбувається не тільки у процесі інституціоналізації особистості, а й підвищенні її соціального статусу в системі виробничих і суспільних відносин завдяки новим знанням.

Важливим елементом сприяння цим процесам має бути потужне інституціональне середовище, ефективність функціонування якого, за оцінками Всесвітнього економічного форуму, на 25% забезпечує економічне зростання в інноваційно-активних країнах [11, с. 94].

ВИСНОВКИ

Ефективність інституціонального середовища з точки зору інновацій залежить від прагнення суспільства до навчання, отримання знань, дифузії інновацій, заохочення до винаходів, до ризику. Ефективності такого стану суспільства значною мірою має сприяти державна політика стимулювання конкуренції в економіці, цілеспрямованої підтримки науки та освіти. Надзвичайно важливою в контексті цього, на нашу думку, є концепція п'яти "І", заявлена Президентом Російської Федерації у посланні Федеральним Зборам РФ, це — інститути, інвестиції, інфраструктура, інновації, інтелект [14, с. 128].

Отже, для прискорення індустріалізації економіки України і її переростання у постіндустріальну, українське суспільство має сприяти становленню ефективного носія всього нового, прогресивного; носія свідомого, розумного, творчого, що характерно для фахівця, знавця своєї справи, конкурентоздатного виробника матеріальної чи духовної продукції, що притаманно суб'єктам суспільного інституту, який називають середнім класом.

Література:

1. Валентей С. Человеческий потенциал: новые измерители и новые ориентиры / С. Валентей, А. Нестеров // Вопросы экономики. — 1999. — № 2. — С. 90—102.
2. Геєць В.М. Економічні передумови стабільного соціального розвитку в середньостроковій перспективі / В.М. Геєць // Економіка і прогнозування. — 2002. — № 2. — С. 9—33.
3. Грінберг Р. Держава в економіці знань / Р. Грінберг // Економіка України. — 2008. — № 10 (563). — С. 28—39.
4. Долішній М. Диверсифікація освіти в контексті Болонського процесу як передумова поліпшення якості кадрового потенціалу /

М. Долішній, В. Куценко // Україна: аспекти праці. — 2006. — № 5. — С. 8—14.

5. Єщенко П.С. Економічна теорія і економічна політика в трансформаційному суспільстві / П.С. Єщенко // Економіка та прогнозування. — 2006. — № 4. — С. 9—23.

6. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. — К.: Ін-т екон. прогноз. Фенікс, 2003. — 1008 с.

7. Кобяков А. Мировой кризис продлится до 2015 года / А. Кобяков // Домашняя газета. — 2009. — № 8 (646). — С. 23.

8. Колот А. Глобалізація економіки та її вплив на соціально-трудоу сферу / А. Колот // Україна: аспекти праці. — 2001. — № 3. — С. 23—39.

9. Колот А. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань / А. Колот // Україна: аспекти праці. — 2007. — № 4. — С. 4—9.

10. Лібанова Е. Ціннісні орієнтації та соціальні реалії українського суспільства / Е. Лібанова // Економіка України. — 2008. — № 10 (563). — С. 120—136.

11. Ленчук Е.Б. Проблемы формирования инновационной модели развития в России и Украине / Е.Б. Ленчук // Економіка і прогнозування. — 2009. — № 1. — С. 90—98.

12. Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році" // Економіст. — 2006. — № 2. — С. 12—75.

13. Савчук В. Методологія соціальної стратифікації Й. Шумпетера та природа середнього класу як інститут сучасної економічної системи / В. Савчук, Ю. Зайцев // Україна: аспекти праці. — 2004. — № 2. — С. 22—30.

14. Соколова Т.В. Социальная модернизация российского и украинского общества как необходимый фактор повышения конкурентоспособности национальных экономик / Т.В. Соколова // Економіка і прогнозування. — 2009. — № 1. — С. 121—135.

15. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: В 3 т. / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН Б.Є. Кваснюка. Т 1: Економіка знань — модернізаційний проект України. — К.: Фенікс, 2007. — 544 с.

16. Трансформаційна економіка: [навчальний посібник] / В.С. Савчук, Ю.К. Зайцев, І.Й. Малий та інш. За ред. В.С. Савчука, Ю.К. Зайцева. — 2-ге вид., без змін. — К.: КНЕУ, 2008. — 616 с.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2012 р.